

Sayı: 1, Aralık 2024

Issue: 1, December 2024

Sinop İlahiyat Dergisi

Hanbelî Mezhebinin Ribevî Mallara Dair Yaklaşımı
Hanbali Sect's Approach to Ribevi Goods

Kübra ERTÜRK

Doktora Öğrencisi., Marmara Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
PhD Student, Marmara University, Department of Basic Islamic Sciences
comu_kubra@hotmail.com | ORCID: 0000-0003-3105-3554

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received: 16.10.2024
Kabul Tarihi | Accepted: 06.12.2024
Yayın Tarihi | Published: 30.12.2024

Bu makale yazarın İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında hazırlanan “Fıkıhta Faiz Konusu Mallar” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Atf | Cite As

Ertürk, Kübra. “Hanbelî Mezhebinin Ribevî Mallara Dair Yaklaşımı.” Sinop İlahiyat Dergisi 1 (Aralık 2024), 90-109.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynağında belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Review: Single anonymized- Two Internal and Double anonymized- Two External Double-blind Peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research. no external funding to support this research.

Copyright: Authors publishing with the journal retain the copyright.

Hanbelî Mezhebinin Ribevî Mallara Dair Yaklaşımı

Öz

İslâm dininde bir malın ribâ eylemiyle zimmete aktarılması haksız yolla zimmete mal aktarma yöntemlerinden biri olarak kabul edilmiş ve haram kılınmıştır. Bu yasak âyetlerle ve hadislerle net bir şekilde ortaya konulmuştur. Ancak hangi malların ribâyâ konu olacağı meselesi fukahâ arasında tartışma konusudur. Bu meseleye dair görüş ortaya koyan mezheplerden birisi de Hanbelî fukahâsıdır. Ribâyı konu edinen hadislerde hurma, tuz, arpa ve buğday olmak üzere dört gıda maddesi, gümüş ve altın olmak üzere iki değerli maden zikredilir. Ribevî mal konusunda Ahmed b. Hanbel'den birincisi Hanbelî mezhebiyle, ikincisi Mâlikî ve Şâfiî mezhepleriyle ve üçüncüsü de Şâfiî mezhebinin eski görüşüyle benzerlik gösteren görüş olmak üzere üç farklı görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe göre ribânın illeti cinsle birlikte miktarı ölçek ve tartıyla tespit edilen bir mal olmaktadır. İkinci görüşe göre ribânın illeti gümüş ve altın için semen, buğday, arpa, hurma ve tuz için de gıda maddesi olmaktadır. Üçüncü görüşe göre ise ribânın illeti gümüş ve altında semen olmak, hurma, arpa, buğday ve tuzda miktarı keyl (ölçek) ve vezne (tartı) tespit edilen gıda maddesi olmaktadır. Bu çalışmanın amacı Hanbelî mezhebinin ribevî mallara dair görüşlerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanbelî Mezhebi, Ribâ, İlet, Ribevî Mal.

Hanbali Sect's Approach to Ribevi Goods

Abstract

In Islam, the transfer of property through the act of riba is accepted as a method of transferring property to embezzlement through unfair means and is therefore forbidden. This prohibition is articulated in both the Qur'an and the hadiths. However, the issue of which goods are subject to riba remains a matter of dispute among the fuqaha. One of the sects that put forward an opinion on this issue is that of the Hanbalite jurists. In the hadiths on riba, four foodstuffs, namely dates, salt, barley and wheat, and two precious metals, silver and gold, are mentioned. Three different views have been reported in the accounts of Ahmad b. Hanbal. The first of these aligns with the Hanbalî school, the second with the Mâlikî and Shâfi'i schools, and the third of which is similar to the traditional view of the Shâfi'i school. The first view states that the cause of ribân is a commodity whose quantity is determined by scale and weighing. The second view asserts that the cause of ribân is semen for silver and gold, and food for wheat, barley, dates and salt. The third opinion that the cause of ribân is semen for silver and gold, and foodstuffs for dates, barley, wheat and salt, the quantity of which is determined by keyl (scale) and vezn (weighing). The study aims to put forward the views of the Hanbalî sect on ribevi goods.

Keywords: Islamic Law, Hanbalî Sect, Riba, Illet, Ribevi Goods.

Giriş

Mal elde etme arzusu insanın fitrî bir özelliğidir. Bu sebeple insan yaşamı boyunca her zaman daha fazla mala sahip olmanın yollarını araştırmıştır. Bu araştırmalar neticesinde kimi zaman ticâret gibi Allah'ın razı olduğu yollar seçilirken kimi zaman da kumar, rüşvet gibi Allah'ın haram kıldığı yollar tercih edilmiştir. Allah'ın haram kıldığı mal kazanma yollarından bir tanesi de ribâdır.

Ribânın haramlığı âyetlerle belirtilmiş olmasının yanı sıra hadislerde de belirtilmiştir. Fukahâ da ribânın haramlığını ele alan hadislerden hareketle ribevî malları tespit etmeye çalışmıştır. Bu konuda görüş bildiren fukahâ arasında Hanbelî fukahâsı da yer alır. Hanbelî mezhebinin ribevî mallara dair görüşlerini en isabetli bir şekilde ortaya koyabilmek için ribevî mal meselesiyle ilintili olan ribâ, mal, karz ve bey' kavramlarının da ele alınması önem arz eder. Bu sebeple öncelikle ilgili kavramlar başlığı altında bu kavramlara yer vermeye çalışılacaktır. Daha sonra Hanbelî mezhebinin ribevî mallara dair görüşleri “naklî ve aklî deliller” çerçevesinde ele alınacaktır. Akabinde ribâ çeşitlerine yer verilecektir.

1. İlgili Kavramlar

Kapsamı sınırlandırılan bu araştırmada Hanbelî mezhebi esas alınacak ve Hanbelî fukahâsının ilgili kavramlara dair genel görüşleri araştırmanın merkezinde yer alacaktır.

1.1. Mal Kavramı

Mal sözlükte genel olarak, “İnsanların mâlik olduğu her şey”¹, “İnsanları

¹ Ebû'l-Fađl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î, *Lisân 'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 11/635.

varlıklı kılan her şey”², “Bolluk ve zenginlik”³ anlamlarına gelir. Ancak bu kelimenin anlamı kültürel bağlam ve tarihi süreç içerisinde değişkenlik göstermiştir. Örneğin; mal kelimesi gayrimenkul mallar için *neşeb*,⁴ koyun ve deve için *verak*⁵ şeklinde adlandırılmıştır. Göçebe hayat yaşayan toplumlarda ise mal denilince öncelikle ilk akla gelen şey hayvanlar olmuştur.⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen malların özelliklerine baktığımızda insanların ihtiyaçlarını karşılamaları sebebiyle malın doğrudan veya dolaylı olarak menfaat yönüne dikkat çeken pek çok âyetin bulunduğu görülür. Mü’minûn sûresinde “hayvanların etlerinin ve sütlerinin insanlara besin olarak verildiğine dikkat çekilmesi”⁷, Nisâ sûresinde “malların geçim kaynağı olması sebebiyle aklını kullanamayanlara teslim edilmemesine ve ayrıca mallardan temel ihtiyaçlardan olan giyinme, yeme ve içme yoluyla yararlanmaya vurgu yapılması”⁸, Hac sûresinde “Allah’ın, insanları rızık olması için verdiği hayvanlardan fakirlere de yardım etmeye yöneltmesi”⁹ malların menfaat yönüne doğrudan temas eden âyetlerin bir kısmına örnektir. Malların menfaat özelliğine dolaylı olarak temas eden âyetlerin de bazıları şöyledir:

*“Malları da evlatları da onlara Allah katında bir fayda sağlayamaz. Bu kimseler cehennemlidir ve orada ebedi olarak kalacaklar.”*¹⁰

*“Ona malı da kazandıkları bir fayda sağlamadı.”*¹¹

² Ebû ‘Abdurrahmân el-Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Mehdî el-Maḥzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâ’î (Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988), 8/344.

³ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbü’t-Telḥîş fî ma’rifeti esmâ’i’l-eşyâ’*, (Dımaşk: Dâru Tılâs, 1996), 83.

⁴ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku’l-Luğaviyye*, (Kahire-Mısır: Dârü’l-İlim, 1431), 83.

⁵ Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbü’t-Telḥîş fî ma’rifeti esmâ’i’l-eşyâ’*, 83.

⁶ *İbn Manzûr, Lisân’l-‘Arab*, 11/636.

⁷ Mü’minûn, 23/21.

⁸ Nisâ 4/5.

⁹ Hac 22/28.

¹⁰ Mücâdele 58/17.

¹¹ Tebbet 111/2.

“(Ateşe) yuvarlandığında malı ona menfaat sağlamaz.”¹²

Malın doğrudan ve dolaylı olarak menfaat özelliğine vurgu yapan bu âyetlere baktığımızda maldan kastedilen şeyin menfaat temini olduğu ve Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen mal kelimesinin sözlüklerdekiyle aynı anlamda kullanıldığı söylenebilir.

Hanbelî fakihlerine göre mal terim olarak; “Zaruri bir duruma bağlı olmaksızın faydalanılması mubâh kılınan şey”¹³ şeklinde tanımlanır. Bu sebeple meyte (leş), içki, domuz eti gibi şeriatın zaruri haller dışında kendisinden faydalanılmasını yasakladığı şeyler mal değildir.¹⁴ Buradan hareketle Hanbelî fakihlerine göre bir şeyin mal kabul edilebilmesi için iki temel şart vardır: Birincisi şeriatın kendisinden faydalanılmasına engel olmamasıdır. İkincisi ise, o şeyin maddi bir değerinin olmasıdır. Dolayısıyla ribâ işlemine konu olan malların da aynı özelliklere sahip olması gerektiği söylenebilir.

1.2. Ribâ Kavramı

Ribâ sözlükte, “Fazlaşmak, çoğalmak, artmak, büyüme, yükselmek, şişmek ve kabarmak” anlamlarına gelir.¹⁵ Arapça’da düz arazilere nazaran daha yüksek olmaları sebebiyle tepeler *râbiye*, canlıların beslenip büyütülmesi de *terbiye* şeklinde isimlendirilmiştir. Bu açıdan sözlük anlamıyla ribâ hem iki şeyin kıyaslanmasından kaynaklanan hem de bir şeyin kendi içerisindeki

¹² Leyl 92/11.

¹³ Manşûr b. Yûnus b. Şalâhuddîn b. Hâsen el-Ĥanbelî el-Buhûtî, *Şerhu Muntehe’l-İrâdât = Deķā’iku üli’n-nühâ li-Şerhi’l-Muntehâ* (b.y.: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1414/1993), 5/10; Muştafâ b. Sa’d b. ‘Abduh es-Suyûtî er-Ruĥeybânî, *Meţâlibu üli’n-nühâ fi Şerhi Ğâyeti’l-Muntehâ*. (b.y.: y.y., 1415/1994), 3/12; ‘Abduĥâdir b. ‘Omer b. ‘Abduĥâdir b. ‘Omer b. Ebî Taĝlib eş-Şeybânî İbn Ebî Taĝlib, *Neylu’l-Me’ârib bi Şerhi Delîli’t-Taĝlib*, thk. Muĥammed Suleymân ‘Abduĥâ el-‘Eşķar (b.y.: Mektebetu’l-Fellâĥ, 1403/1983), 1/333.

¹⁴ Ebû Muĥammed Muvaffaķuddîn ‘Abduĥâ b. Aĥmed b. Muĥammed b. Kudâme el-Cemmâ’î İbn Ķudâme el-Maķdisî, *el-Muĝnî*, thk. Tâhâ ez-Zeynî vd. (Kahire: Mektebetu’l-Ķahire, 1388/1968-1389/1969), 5/223.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 14/304-305; Muĥammed b. Muĥammed b. ‘Abdurezzâķ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Ķâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.), 38/117-118.

fazlalık anlamında kullanılmıştır.¹⁶

Ribâ sözlük anlamıyla Kur'an-ı Kerim'de, yağmurun yağması neticesinde toprağın kabarıp şişmesi rabâ (kabardı)¹⁷ kelimesiyle, tepelerin düz arazilere nazaran çok daha yüksek olması rabve (yama, tepe)¹⁸ kelimesiyle, bir topluluğun diğer bir topluluğa göre mal ya da sayı açısından üstün olması erbâ (daha kuvvetli, daha üstün, daha fazla)¹⁹ kelimesiyle, derelerin yağın yağmurla akması sonucunda o akışın üzerinde oluşan köpük miktarının artması râbiya (gittikçe artan)²⁰ kelimesiyle ifade edilmiştir.

Ribânın terim anlamına gelince Hanbelî fukahâsı ribâyî, “Özel birtakım şeylerdeki fazlalık”²¹, “Bazı özel şeylerdeki fazlalık ve vade”²² şeklinde ifade etmiştir. Tanımlarda zikredilen özel şeylerden kasıt ribevî mallardır. Bu malların ne olduğu konusuna da ileride değinilecektir.

1.3. Bey' Kavramı

Bey' sözlükte; “Satın almak ya da satmak, akit yapmak, bir şeyi bir başka şeyle mübâdele etmek” anlamlarına gelir.²³

¹⁶ İsmail Özsoy, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/110.

¹⁷ Fussilet 41/39.

¹⁸ el-Bakara 2/265; el-Mü'minûn 23/50.

¹⁹ Nahl 16/92.

²⁰ er-Ra'd 13/17.

²¹ (الرِّبَاةُ فِي أَشْيَاءٍ مَخْصُوصَةٍ.) İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğni*, 4/3; Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. İbrâhîm b. Aḥmed Bahâuddîn el-Mağdisî, *el-'Udde Şerhu'l-'Umde* (Kahire: y.y., 1424/2003), 244.

²² (تفاضل في أشياء ونساء في أشياء مختص بأشياء.) Ebu'l-Beḳâ Muhammed b. Aḥmed b. Abdulazîz b. 'Alî el-Fetûḥî el-Ma'rûf bi İbni'n-Neccâr el-Ḥanbelî Taḳıyyuddîn İbnu'n-Neccâr, *Muntehâ'l-İrâdât*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî (b.y.: y.y., 1419/1999), 2/347; Manşûr b. Yûnus b. Şalâḥuddîn b. Ḥâsen el-Ḥanbelî el-Buhûfî, *Keşşâfu'l-Ḳinâ' an Metni'l-'İḳnâ'* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 3/251; Buhûfî, *Şerhu Muntehe'l-İrâdât = Dekâ'ıku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Muntehâ*, 2/64.

²³ İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 8/23; Ebû'l-'Abbâs Aḥmed b. Muhammed b. 'Alî el-Ḥamevî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, ts.), 1/69.

Kur'an-ı Kerim'de hem dünyevi hem de manevi açıdan ele alınan bey' kavramı; dünyevi açıdan insanların birbiriyle olan ticari ilişkisini ifade ederken²⁴ manevi açıdan kulun Allah'la olan alışverişi için kullanılmıştır.²⁵ Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bey'in sözlük anlamıyla kullanıldığını söyleyebiliriz.

Terim olarak ise bey' Hanbelî fukahâsı tarafından genel olarak; “Finansal bir varlığın (mali bir aynın) ya da mubâh (şeriat tarafından kendisinden faydalanılmasına izin verilen) bir menfaatin mali bir bedel karşılığında sürekli olarak temlik edilmesi”²⁶ şeklinde tanımlanmıştır. Hanbelîlerin bey'in terim anlamına dair yaptıkları bu tanıma bakıldığında onların bey' için “temlik kastı ve ebedilik” şartları²⁷ üzerinde durdukları görülür.

1.4. Karz Kavramı

Sözlükte “Parçalamak, koparmak, kesmek, karşılık vermek, borç vermek” anlamlarına gelen karz kelimesi bir mekânla ilintili olarak kullanıldığına “Bir şeyin çaprazından dolanıp gitmek” manasında kullanılmıştır.²⁸

Karz Hanbelî fukahâsı tarafından terim olarak; “Bir malın misliyle geri

²⁴ Cum'a 62/9; Bakara, 2/275.

²⁵ Tevbe 9/111.

²⁶ Ebû Abdullâh el-Hüseyn b. Yûsuf ed-Duceylî, *el-Vecîz fi'l-Fıkh 'alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Heyet (Riyad: y.y., 1425/2004), 171; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hıraķî* (b.y.: Dâru'l-'Ubeykân, 1413/1993), 3/379; Ebû İshâk İbrâhîm b. Muḥammed İbn Muflih, *el-Mubdi 'fi Şerhi'l-Muḥni* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 4/4; Ebu'n-Necâ Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ b. Sâlim es-Şâlihî el-Haccâvî, *Zâdu'l-Mustaḥni 'fi İhtişâri'l-Muḥni*, thk. Abdurrahman b. 'Alî b. Muḥammed el-'Asker (Riyad: y.y., ts.), 100; Taḳıyyuddîn İbnu'n-Neccâr, *Muntehâ'l-İrâdât*, 2/245; Buhûtî, *Şerhu Muntehe'l-İrâdât = Deḳâ'ıku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Muntehâ*, 2/5; İbn Ebî Taḡlib, *Neylu'l-Me'ârib bi Şerhi Delîli't-Tâlib*, 1/332.

²⁷ Servet Bayındır, “VII. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı Mezheplerde Tutarlılık: Tebliğler Metni”, *Faiz Meselesine Kur'an ve Sünnet Çerçevesinde Farklı Bir Bakış* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı, 2012), 245.

²⁸ İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 7/216; Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr*, 2/492.

verilmek şartıyla ondan faydalanması için iyilik amacıyla bir başkasına verilmesi”²⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Karz akdi tanımından da anlaşılacağı üzere iyilik yapma amacı taşımaktadır. Bu sebeple iyilik yapma amacı taşıyan karz, karz-ı hasen (güzel borç) olarak isimlendirilir. Karz-ı hasen de “Menfaat amacı olmaksızın sadece iyilik amacıyla ihtiyaç sahibi birine ödünç vermek” demektir.³⁰ Kur’ân-ı Kerîm’e bakıldığında da karz-ı hasenin teşvik edildiği görülür.³¹ Ancak bu eylemde borç veren kişiye menfaat sağlayan bir eyleme dönüşürse ribâ meydana gelir.³² Hem karz eyleminde hem de ribâ eyleminde akde konu olan mallar misli (standart) mallardır. Dolayısıyla karz ve ribâda hem eylem açısından hem de akde konu olan mal açısından ortak noktaların bulunduğunu söyleyebiliriz.

2. Hanbelî Mezhebine Göre Ribevî Mallar

Ribevî mallar konusu bu mallarda bulunması gereken illet üzerinden ele alınacaktır. Ribevî malların illetinin ne olduğu konusunda Ahmed b. Hanbel’den (ö. 241/855) bunlardan birincisi Hanefî mezhebiyle, ikincisi Mâlikî ve Şâfî mezhepleriyle üçüncü ise Şâfî mezhebinin eski görüşüyle (mezheb-i kadim) benzerlik gösteren üç farklı görüş aktarılmıştır. Bu başlık altında bu üç farklı görüşün temelini oluşturan deliller nakli ve akli deliller çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

²⁹ Ebu’n-Necâ Mûsâ b. Aḥmed b. Mûsâ b. Sâlim es-Şâlihî el-Ḥaccâvî, *el-’İknâ’ fî Fıkhî’l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, thk. ‘Abdullaṭîf Muḥammed Mûsâ es-Subkî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 2/146; Taḳıyyuddîn İbnu’n-Neccâr, *Muntehâ’l-İrâdât*, 2/397; Buhûti, *Keşşâfu’l-Kınâ’ ‘an Metni’l-’İknâ’*, 3/312; Buhûti, *Şerḥu Muntehe’l-’İrâdât = Dekâ’ıku üli’n-nühâ li-Şerḥi’l-Muntehâ* 2/99; İbn Ebî Taḡlîb, *Neylu’l-Me’ârib bi Şerḥi Delîli’t-Taḡlîb*, 1/367; ‘Abdurrahman b. ‘Abdullâh b. Aḥmed el-Ḥanbelî el-Ba’lî, *Keşfu’l-Maḥdarât*, thk. Muḥammed b. Nâsır el-‘Acmi (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1423/2002), 1/414; Ruḥeybânî, *Meṭâlibu üli’n-nühâ fî Şerḥi Ğâyeti’l-Muntehâ*, 3/237.

³⁰ H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/520.

³¹ Bakara 2/245; Mâide 5/12; Hadîd 57/11,18; Teğâbün 64/17; Müzemmil 73/20.

³² İbn Ḳudâme el-Maḳdisî, *el-Muğnî*, 4/288.

2.1. Ribevî Malların İleti Konusunda İleri Sürülen Nakli Deliller

Klasik fıkıh kaynaklarında ribevî mallar meselesi altı mal hadisi olarak bilinen hadisler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu hadisler arasından en bilinen rivayetlerden biri Ebû Saîd el-Hudrî'nin (ö. 74/693-94) naklettiği rivayettir. Bu rivayet şöyledir:

*“Altın karşılığında altın, gümüş karşılığında gümüş, buğday karşılığında buğday, arpa karşılığında arpa, hurma karşılığında hurma, tuz karşılığında tuz sadece misli misline ve peşin olur. Kim arttırma yaparsa ya da daha fazlasını talep ederse ribâ yapmış olur. Böyle bir işlemde alan da veren de eşit durumdadır.”*³³

Bu hadise bakıldığında altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz olmak üzere ribâyâ konu altı maldan bahsedildiği görülür. Ancak ribâyâ konu olan mallar bunlarla sınırlı değildir. Altı malın zikredildiği rivayetlerden hareket eden fukahâ ribânın illeti konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Biz de bu başlık altında Hanbelî mezhebine ait görüşlerin temellendirildiği rivayetleri ve rivayetler ışığında ribâyâ konu ettikleri malların özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız.

2.1.1. Hanefî Mezhebi ile Benzer Olan Görüş

Hanefî Mezhebine göre ribevî mallarda illet cinsle birlikte kadrdır (ölçü birimidir). Kadr birliğiyle kastedilen şey, miktarı tartıyla (vezn) tespit edilen mallarda tartıdaki birlikken, miktarı ölçekle (keyl) tespit edilen şeylerde ölçekteki birliktir. Dolayısıyla miktarı ölçek ve tartıyla tespit edilen mallar kendi cinsleriyle mübadele edildiklerinde bir fazlalık ortaya çıkarsa yapılan bu mübadele işlemi ribâdır.³⁴ Ribevî malların illeti konusunda Ahmed b. Hanbelî'den

³³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Şahîh-i Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1995), Müsâkât”, 82 (1584).

³⁴ Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Seraḥsî, *el-Mebsûṭ*, thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 12/113; 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Aḥmed el-Ḥanefî el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-šanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986), 3/25.

nakledilen görüşlerden en meşhur olanı Hanefi mezhebinin ribevî malların illeti konusunda ileri sürdükleri bu görüşle aynı doğrultudadır. Bu sebeple onlara göre gıda maddesi olsun veya olmasın hem hububat gibi ölçekle işlem gören mallar ve hem de bakır, demir gibi tartıyla işlem gören mallar ribâya konu mallar arasında yer alır.³⁵ Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bu görüşün dayanağını oluşturan nakli deliller şöyledir:

Enes b. Mâlik (r.a.) (ö. 93/711-12) Hz. Muhammed'den (s.a.v.) şöyle rivayet etti:

*“Tartıyla işlem gören şeyler aynı tür (nev‘) olduğunda misli misline olur. Ölçekle işlem gören şeyler için de durum böyledir. İki farklı tür olursa o zaman bir sakınca olmaz.”*³⁶

Abdullah b. Ömer (r.a.) (ö. 73/693) Resûlullah'tan (s.a.v.) şöyle nakletmiştir:

*“Bir dinara karşılık iki dinar, bir dirheme karşılık iki dirhem bir sâ‘ya iki sâ‘ satmayın. Çünkü ben sizin ribâya girmiş olmanızdan korkuyorum.” Bu söz üzerine biri ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Ya Resûlullah! Bir tane ata karşılık birkaç tane at, iyi özelliklere sahip bir deveye karşılık birkaç tane deve alan kişinin durumu sizce nedir? Bunun üzerine Resûlullah: “Peşin olduğu müddetçe bunda sakınca yoktur.” buyurdu.*³⁷

Görüldüğü üzere bu hadiste ribâ illeti taşıyan aynı cins malların değişiminde eşit ve peşin olma şartı aranırken at örneğinde olduğu gibi kadr illeti

³⁵ İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğnî*, 4/5; İbn Muflih, *el-Mubdi‘ fi Şerhi'l-Muğni‘*, 4/126; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Muflih b. Muhammed er-Râmîni el-Ĥanbelî Şemsuddîn İbn Muflih, *el-Furu‘ ve Taşîhu'l-Furu‘*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdumuhsin et-Turkî (Beyrut: Mu‘essesetu’r-Risâle, 1424/2003), 6/293; Ebu’l-Ĥasen ‘Alâ’uddîn ‘Alî b. Suleymân ed-Dimeşkî el-Ĥanbelî el-Merdâvî, *el-‘İnşâf fi Ma‘rifeti’r-Râcih mine’l-Ĥilâf* (b.y.: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.), 5/11.

³⁶ Ebû’l-Ĥasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekuṭnî, *Sunenu’d-Dârekuṭnî* (Beyrut: Mu‘essesetu’r-Risâle, 1424/2004), 3/407.

³⁷ Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Ĥanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Ĥanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru’l-Ĥadîs, 1416/1995), 5/283-285.

bulunmayan aynı cins malların değişiminde ise sadece peşin olma şartı aranmıştır.

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) (ö. 74/693-94) ve Ebû Hureyre (r.a.) (ö. 58/678) şöyle naklettiler:

*“Resûlullah’ın Hayber’e yönetici tayin ettiği kişi ona cenîb hurmasından getirdi. Resûlullah bu kişiye, “Hayber’deki hurmaların hepsi bu şekilde mi?” diye sorunca o kişi, “Hayır Ey Resûlullah, biz bu hurmadan bir sâ’ satın almak için iki sâ’ hurma, iki sâ’ satın almak için ise üç sâ’ hurma veririz.” dedi. Resûlullah bunun üzerine: “Sakin bu şekilde yapma, bunların tamamını dirhemler karşılığında sat ve daha sonra da elde ettiğin bu dirhemler karşılığında cenîb hurmasını satın al.” dedi.*³⁸

Hanbelîlere göre ribâyâ konu malların kaliteli olanıyla kalitesiz olanı, basılmış olanıyla külçe şeklinde olanı, kırılmış olanıyla sağlam halde olanı arasında bir fark yoktur. Bunların hepsi birbirine denktir. Bu sebeple bunların mübadelesi esnasında ortaya çıkan fazlalık haramdır. Hanbelî mezhebi içerisinde yaygın olan görüş de bu yöndedir. Ancak yaygın olan görüş böyle olsa da Ahmed b. Hanbel’in ashabından bir kesim, onun sanatın (el emeğinin) bir değere sahip olduğuna ve bu sebeple kırık olanla sağlam olanın aynı miktarda değiştirilmesinin câiz olmadığına dair bir görüşünün bulunduğunu nakletmiştir. El emeğiyle yapılmış bir malın telef olması halinde onun tazmini gerekir. İşte Ahmed b. Hanbel’den nakledilen bu görüş el emeğinin bir değere sahip olduğuna dair delildir.³⁹ Ancak Hanbelî fukahâsı Ahmed b. Hanbel’den nakledilen bu görüşü gümüş ve altının basılmış olanıyla külçe halinde olanı arasında bir fark bulunmadığını bildiren rivayeti⁴⁰ delil sunarak kabul etmezler.⁴¹ Delil getirilen bir diğer rivayet ise şöyledir:

Muâviye’nin (ö. 60/680) yönetimi altında bulunan birtakım kimseler gümüş ve altın kapları atiyeye dönemine kadar veresiye şeklinde satmaya kalkıştı.

³⁸ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, thk. Muştafa Dîb el-Bugâ (Dımaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru’l-Yemâme, 1414/1993), “Vekâle”, 3.

³⁹ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, 4/8.

⁴⁰ Ebû Dâvud, “*Büyü’ ve’l-icârât*”, 12.

⁴¹ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, 4/8.

Bu durum üzerine Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654) kalktı ve şunları söyledi: “Resûlullah altın karşılığında altının, gümüş karşılığında gümüşün, buğday karşılığında buğdayın, arpa karşılığında arpanın, hurma karşılığında hurmanın, tuz karşılığında tuzun misli misline ve aynı miktarda olmaları haricinde satılmasını yasakladı. Kim arttırmışsa ya da artırmak istiyorsa ribâ yapmıştır.”⁴²

Yukarıda zikredilen hadislerden hareketle Ahmed b. Hanbel ribânın illetinin cinsle birlikte kadr (ölçü birimi) birliği olduğu görüşünü benimsemiştir. Ribâyâ konu olan mallar da keyl (ölçek) ve vezn (tartı) ile işlem gören mallardır.

2.1.2. Mâlikî ve Şâfiî Mezhepleri ile Benzer Olan Görüş

Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre ribevî mallarda illet, gümüş ve altın için semen olmak; buğday, arpa, hurma ve tuzda gıda maddesi olmaktır.⁴³ Semeniyet de para olma vasfına denir.⁴⁴ Bu özellik gümüş ve altın dışında başka bir şeyde bulunmayan kâsır bir iletir.⁴⁵ Ahmed b. Hanbel’den ribevî malların illeti konusunda nakledilen ikinci görüş Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinin görüşleri doğrultusundadır.⁴⁶ Hanbelî mezhebine göre nakledilen bu görüşün dayanağı Mamer b. Abdullah’ın (r.a.) (ö. 153/770) Resûlullah’tan rivayet ettiği şu

⁴² Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *Sunenu’l-Dârimî*, thk. Huseyn Selîm ‘Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru’l-Muğni, 1412/2000), “Büyü””, 41.

⁴³ Ebû İshâk İbrâhîm b. ‘Alî eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî Fıkhî’l-İmâm eş-Şâfi’î* (b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 2/27-28; Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî İbn Ruşd, *Bidâyetu’l-muctehid ve nihâyetu’l-muktesid* (Kahire: Dâru’l-İlmiyye, 1425/2004), 3/149-150; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu’ Şerhu’l-Muhezzeb* (b.y.: y.y., ts.), 9/396.

⁴⁴ Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 2/26; Ebû’l-Huseyn Yahyâ b. Ebi’l-Hayr b. Sâlim el-‘İmrânî el-Yemenî eş-Şâfi’î el-‘İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi’l-İmâm eş-Şâfi’î*, thk. Kâsim Muhammed en-Nürî (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 1421/2000), 5/163; Nevevî, *el-Mecmu’*, 9/392.

⁴⁵ Nevevî, *el-Mecmu’*, 3/393.

⁴⁶ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, 4/5-6; Zerkeşî, *Şerhu’z-Zerkeşî ‘alâ*

hadistir:

“Nebi, taam karşılığında taamin misline karşılık misli olması haricinde satılmasını yasakladı.”⁴⁷

Görüldüğü üzere bu hadiste miktar bakımından eşitlik şartının arandığı şey taam yani gıda maddesidir.

2.1.3. İmâm Şâfiî'nin Eski Görüşü ile Benzer Olan Görüş

İmâm Şâfiî'nin eski görüşüne (mezheb-i kadim) göre ribânın illeti gümüş ve altında semeniyet, hurma, arpa, buğday ve tuzda ise illet miktarı keyl (ölçek) ve veznle (tartı) tespit edilen gıda maddesi olmalarıdır. Buna göre bu özelliği taşıyan gıda maddelerinde ribâ söz konusu olurken karpuz, armut gibi miktarı sayıyla tespit edilen gıda maddeleri ribâyâ konu olmazlar. Günümüzde ise bu mallar kilogramla ölçülerek satılmaktadır. Dolayısıyla keyliliğin ve veznilğin örfe bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan üçüncü görüş İmâm Şâfiî'nin görüşü gibidir.⁴⁸ Buna göre ceviz, yumurta gibi miktarı ölçükle ve tartıyla belirlenmeyen gıda maddeleriyle kurşun ve demir gibi gıda maddesi kapsamına girmeyen mallar ribevî mallardan değildir.⁴⁹ Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bu görüşün dayandığı rivayet şöyledir:

Saîd b. el-Müseyyeb'den (r.a.) (ö. 94/713) rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle dedi:

“Ribâ sadece ölçülebilen ve tartılabilen yiyecek ya da içeceklerde olur.”

Bu hadisin tahricini yapan Darekutnî (ö. 385/995) bu sözün Resûlullah'a isnat edilmesinin hatalı bir durum olduğunu söylemiştir.⁵⁰ Hadiste ise ribevî

Muhtaşari'l-Hırakî, 3/416.

⁴⁷ Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Muslim, *Şahîhu Muslim*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsır (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1433), “Müsâkât”, 93.

⁴⁸ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/6; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hırakî*, 3/417.

⁴⁹ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/6.

⁵⁰ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/6.

malların, miktarı ölçek ve tartıyla belirlenen gıda maddeleri olduğu belirtilmiştir.

2.2. Ribevî Malların İleti Konusunda İleri Sürülen Akli Deliller

2.2.1. Hanefî Mezhebi ile Benzer Olan Görüş

Hanbelî mezhebine göre bey⁴ akdinin konusu denkliğin sağlanmasıdır. Denkliği sağlayan en somut kriter cins, tartı ve ölçektir. Cins manada (özde) denkliği sağlarken tartı ve ölçek şekil açısından denkliği sağlar. Kuru hurmanın yaş hurma karşılığında eşit miktarda mübâdele edilmesi bunun delilidir. İşte Hanbelî mezhebinin ribevî mallara dair bu görüşü birtakım ayrıntılar haricinde Hanefîlerin görüşleriyle aynıdır.⁵¹ Hanbelî mezhebinin Hanefî mezhebinden farklılık gösteren görüşlerinden bir kısmı şöyledir:

- Hanbelî mezhebine göre aynıyla bir felse karşılık iki felsin mübâdelesi câiz olmaz. Çünkü felslerin aslı itibariyle miktarları tartıyla tespit edilmektedir. Ebû Hanîfe ve öğrencisi Ebû Yusuf'a göre ise bu felsler sayıyla işlem görürler. Tartı ya da ölçekle işlem görmezler. Bu sebeple bir felse karşılık iki felsin mübadele edilmesinde bir sakınca bulunmaktadır.⁵²

- Hanefî mezhebine göre bir taneye karşılık iki tanenin, bir avuç dolusuna karşılık iki avuç dolusunun değiştirilmesi câizken Hanbelîlere göre bu tür değişim işlemleri ribânın hem az olan da hem de çok olanda gündeme gelmesinden dolayı câiz değildir.⁵³

Hanbelî mezhebine göre kurşun, yün, ipek gibi öncesinde tartıyla işlem gören ancak bazı işlemlerden geçmesinden ötürü artık miktarı sayıyla tespit edilen mallar da ribâyâ konu olmazlar. Bu nedenle iki elbisenin bir elbise karşılığında mübâdele edilmesi câizdir.⁵⁴ Arpa ve buğday örneklerinde olduğu

⁵¹ İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğni*, 4/5.

⁵² İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğni*, 4/7.

⁵³ İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğni*, 4/7-8.

⁵⁴ İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğni*, 4/7-8.

gibi miktarı ölçekle tespit edilen malları tartıyla değiştirmek veya miktarı tartıyla tespit edilen malları ölçekle değiştirmek câiz olmaz.⁵⁵

Ribevî malların kendi cinsleriyle değiştirilmesi meselesine gelince böyle yapılan bir değişim işleminde kabzdan önce akit yapılan meclisten ayrılmak, vade ve fazlalık haramdır. Gümüşün altın karşılığında değiştirilmesi örneğinde olduğu gibi ribâyâ konu olan farklı cins malların birbiriyle değiştirilmesinde ise fazlalık câizken vade câiz değildir.⁵⁶

2.2.2. Mâlikî ve Şâfiî Mezhepleri ile Benzer Olan Görüş

Hanbelî mezhebinin ikinci görüşüne göre gümüş ve altında ribâ illeti semen olmaktadır. Bunun sebebi semen olma özelliğinin gümüş ve altının özünde baskın olmasıdır. Bu özelliğe cevheriyetü's-semen adı verilir. Diğer malların değeri de ancak gümüş ve altınla belirlenir.⁵⁷ Nitekim insanlar çoğunlukla gümüş ve altını bizâtihi onlardan faydalanmak amacıyla elde etmek istemezler. Gümüş ve altına ancak bu ikisi dışındaki malları elde etmek amacıyla sahip olmak isterler. Dolayısıyla gümüş ve altındaki illetin şart ve durumlara göre değişiklik göstermemesi gerekir. İşte bu da semeniyet özelliğidir.⁵⁸ Hanbelî mezhebinin bu görüşünden hareketle gümüş ve altın haricinde kendisiyle başka tür malların satın alınabildiği ve biriktirilme niteliğine de sahip olup para olarak kullanılan tüm malların da onlar tarafından semen kabul edilmesi gerektiği söylenebilir.

Hanbelî mezhebin bu görüşüne göre gümüş ve altında ribânın illetinin semen özelliğine sahip olmak yerine miktarlarının tartıyla belirlenmiş olması kabul edilseydi tartıyla işlem gören malların bu iki madenle veresiye olarak değiştirilmesi câiz olmazdı. Çünkü fazlalık ribâsının (ribe'l-fadl) iki illetinden

⁵⁵ İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim İbn Duveyyân, *Menârü's-sebil fî şerhi'd-Delîl* (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1989), 1/332.

⁵⁶ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, 4/9.

⁵⁷ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, 4/5-6.

⁵⁸ Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'âi ed-Dîmaşkî el-Hanbelî İbn Qayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed 'Abdusaelâm İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991), 2/104.

birisinin bulunması vadeden kaynaklı ribanın (Ribe'n-nesîe) meydana gelmesi için yeterlidir.⁵⁹

Hanbelî mezhebine göre; arpa, buğday, tuz ve hurmada ribâ illeti tu'm (gıda maddesi) olmaktadır. İnsan bedeni ancak gıda maddesi sayesinde ayakta kaldığı için bu özellik semen olma özelliği gibi önemli bir özelliktir. Dolayısıyla tu'm özelliğinin de aynı semeniyet gibi ribâ illeti olması gerekir.⁶⁰ Hadislerde bu dört gıda maddesinin söylenmesinin nedeni bu gıda maddelerinin insan yaşamı için en gerekli besin maddeleri olmalarından dolayıdır.⁶¹

Hanbelîlere göre et, süt gibi yemeklere tat veren katıklarla darı, pirinç gibi temel besinler, elma, armut gibi meyveler ve hastalıkları tedavi etmek amacıyla kullanılan besinler arasında besin olma niteliği açısından bir fark bulunmamaktadır.⁶²

2.2.3. İmâm Şâfiî'nin Eski Görüşü ile Benzer Olan Görüş

Hanbelî mezhebinin üçüncü görüşüne göre ribâ illeti gümüş ve altında semen, diğer dört temel gıda maddesinde tartı ve ölçüle işlem gören gıda maddesi olmaktadır. Ribâyâ konu mallar birbiriyle değiştirilecekleri zaman mümâselete dikkat etmek gerekir. Mümâselet ise sadece vezn (tartı), keyl (ölçek) ve cins birliğiyle sağlanamaz. Dolayısıyla sadece bu üç kriterin illet kabul edilmesi hükmün varlığını gerektirmez. Sadece tu'mun (gıda maddesinin) esas alınmasıyla da mümâselet sağlanamaz. Bu sebeple ribâyâ konu mallarda illet miktarı tartı ve ölçüle belirlenen gıda maddesi olmaktadır.⁶³ Gıda maddelerinde miktarın belirlenmesi için tartı ve ölçüleğin esas alınmasının nedeni bu iki ölçü biriminin munzabıt yani durum ve şartlara göre herhangi bir değişiklik göstermeyen, standartlığı sağlayan ölçü birimi olmalarıdır.⁶⁴

⁵⁹ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/6; Merdâvî, *el-İnşâf*, 469.

⁶⁰ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/6; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hırakî*, 3/417.

⁶¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkî'in*, 2/105.

⁶² İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/7.

⁶³ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/8-9.

⁶⁴ Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hırakî*, 3/417.

Hanbelîlerin ribânın illetine dair ileri sürdükleri görüşlere baktığımızda hem ölçü birimleri hem de semeniyet için munzabıt olma özelliğinin vurgulandığı görülür. İşte buradan hareketle aslında onların munzabıt olan tüm ölçü birimlerini ve özellikleri de ilkesel olarak ribâ illeti kabul etmeleri gerektiği söylenebilir.

3. Ribânın Çeşitleri

Geçmişî çok eskilere dayanan ribâ genel olarak ribe'l- fazl ve ribe'n nesîe olarak iki kısma ayrılır;

1. Ribe'l- fazl (fazlalık ribası), ribâyâ konu olan aynı cins malların birbiriyle mübadelesi esnasında birinin miktarının diğerinden daha fazla olmasıyla ortaya çıkan ribâdır. Bu sebeple ribevî mallardan olan on dinarın on bir dinar karşılığında değişimindeki bir dirhemlik fazlalık ribâdır.⁶⁵

2. Ribe'n-nesîe (vade ribâsı), bu ribâ ödünç vermekten ya da satım akdinden doğan borçlarda vadenin ertelenmesi neticesinde söz konusu olan ribâ türüdür. Ribe'n-nesîe câhiliye döneminde en çok uygulanan bir işlem olduğu için bu ribâyâ cahiliye ribâsı da denir.⁶⁶

Sonuç

Hanbelî Mezhebinde ribevî mallar konusunda Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen üç farklı görüş bulunur. Bunlardan birinci ve en meşhur olanı Hanefî mezhebiyle benzerlik gösterir. Bu görüşe göre ribânın illeti cins ve kadr birliğidir. Kadrdan kastedilen şey ölçek ve tartıdır. İkinci görüş Mâlikî ve Şâfî mezhepleriyle benzerlik gösteren görüştür. İkinci görüşe göre ribânın illeti gümüş ve altında semen olmakken buğday, arpa, hurma ve tuz da gıda maddesi olmaktır. Üçüncü görüş ise Şâfî mezhebinin eski görüşüyle benzerlik gösterir. Bu görüşe göre ribânın illeti gümüş ve altında semeniyet, hurma, arpa, buğday

⁶⁵ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 4/3.

⁶⁶ Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed İbnü Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: y.y., 1403), 4/3, 123.

ve tuzda miktarı keyl (ölçek) ve veznle (tartı) tespit edilen gıda maddesi olmaktadır. Hanbelî Mezhebine göre altın ve gümüşteki semen olma illeti kâsır yani sadece bu iki madende bulunan bir illettir.

Hanbelîler ribânın illeti konusunda hem semeniyet için hem de ölçü birimleri (ölçek ve tartı) için munzabıt olma yani şartlara göre değişiklik göstermeme özelliğini öne çıkarırlar. İşte bu noktadan hareketle aslında onların munzabıt olan tüm ölçü birimlerini ve özellikleri de ribâ illeti kabul etmeleri gerektiği söylenebilir. Nitekim günümüzde ölçek ve tartı dışında standartlığı sağlayan pek çok ölçü birimi ve kriter bulunur. Bu sebeple Hanbelî mezhebini görüşleri ele alınırken bu durumun göz ardı edilmemesi gerekir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Apaydın, H. Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/520-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbü't-Telhîş fi ma'rifeti esmâ'i'l-eşyâ'*. Dimaşk: Dâru Tılâs, 1996.
- Askerî. *el-Furûku'l-Luğaviyye*. Kahire-Mısır: Dâru'l-İlim, 1431.
- Bahâuddin el-Makdisî, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. İbrâhîm b. Ahmed. *el-Udde Şerhu'l-'Umde*. Kahire: y.y., 1424/2003.
- Bayındır, Servet. "VII. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı Mezheplerde Tutarlılık: Tebliğler Metni". *Faiz Meselesine Kur'an ve Sünnet Çerçevesinde Farklı Bir Bakış*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı, 2012.
- Ba'li, 'Abdurrahman b. 'Abdullâh b. Ahmed el-Hanbelî. *Keşfu'l-Mahdarât*. thk. Muhammed b. Nâşır el-'Acmi. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî. *Şahîhu'l-Buhârî*. thk. Muşafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Şalâhuddîn b. Hasen el-Hanbelî. *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-'İknâ'*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Şalâhuddîn b. Hasen el-Hanbelî. *Şerhu Muntehe'l-'İrâdât = Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Muntehâ*. 3 Cilt. b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, 1414/1993.
- Dârekuṭnî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sunenu'd-Dârekuṭnî*. 5 Cilt. Beyrut:

- Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî. *Sunenu'd-Dârimî*. thk. Hüseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Duceylî, Ebû 'Abdullâh el-Hüseyn b. Yûsuf. *el-Vecîz fi'l-Fîkh 'alâ Mezhebi'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Heyet. Riyad: y.y., 1425/2004.
- Feyyûmî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. 'Alî el-Hamevî. *el-Mişbâhu'l-Munîr fi Ğarîbi's-Serhi'l-Kebîr*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, ts.
- Haccâvî, Ebu'n-Necâ Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ b. Sâlim es-Şâlihî. *el-'İknâ' fi Fîkhi'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. 'Abdullaţîf Muhammed Mûsâ es-Subkî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Haccâvî, Ebu'n-Necâ Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ b. Sâlim es-Şâlihî. *Zâdu'l-Mustakni' fi 'İhtisâri'l-Mukni'*. thk. 'Abdurrahman b. 'Alî b. Muhammed el-'Asker. Riyad: y.y., ts.
- Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mağzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- İbn Duveyyân, İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim. *Menâru's-sebil fi şerhi'd-Delîl*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1989.
- İbn Ebî Tağlib, 'Abdulkâdir b. 'Omer b. 'Abdulkâdir b. 'Omer b. Ebî Tağlib eş-Şeybânî. *Neylu'l-Me'arib bi Şerhi Delîli't-Tâlib*. thk. Muhammed Suleymân 'Abdullâh el-'Eşkar. 2 Cilt. b.y.: Mektebetu'l-Fellâh, 1403/1983.
- İbn Qayyim el-Cevziyye, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'aî ed-Dimaşkı el-Hanbelî. *İ'lâmu'l-Muvaqqı'în 'an Rabbi'l-'Âlemîn*. thk. Muhammed 'Abdusaelâm İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1411/1991.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî. *el-Muğni*. thk. Tâhâ ez-Zeynî vd. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1388/1968-1389/1969.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fađl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruvefyî'î. *Lisân'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1414/1993.
- İbn Muflih, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mubdi' fi Şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Ķurtubî. *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ķadîs, 1425/2004.
- İbnü Kudâme el-Makdisî, Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhi'l-Kebîr*. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1403.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Merdâvî, Ebu'l-Hasen 'Alâ'uddîn 'Alî b. Suleymân ed-Dimeşkı el-Hanbelî. *el-'İnşâf fi Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf*. 12 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2.

Basım, ts.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Şahîh-i Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*. b.y.: y.y., ts.
- Özsoy, İsmail. "Faiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/110-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ruheybânî, Muştâfâ b. Sa'd b. 'Abduh es-Suyûtî. *Me'tâlibu üli'n-nühâ fî Şerhi Gâyeti'l-Muntehâ*. 6 Cilt. b.y.: y.y., 2. Basım, 1415/1994.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme. *el-Mebsût*. thk. Hâlıl Muhyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şemsüddîn ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Mısrî. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hırâkî*. 7 Cilt. b.y.: Dâru'l-'Ubeykân, 1413/1993.
- Şemsüddîn İbn Muflih, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muflih b. Muhammed er-Râmînî el-Hanbelî. *el-Furu' ve Taşhihu'l-Furu'*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî. 11 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2003.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî. *el-Muhezzeb fî Fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- Takıyyüddîn İbnu'n-Neccâr, Ebu'l-Beğâ Muhammed b. Ahmed b. Abdulazîz b. 'Alî el-Fetûhî el-Ma'rûf bi İbni'n-Neccâr el-Hanbelî. *Muntehâ'l-İrâdât*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî. 5 Cilt. b.y.: y.y., 1419/1999.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- 'İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-'İmrânî el-Yemenî eş-Şâfi'î. *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. thk. Kâsim Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.